

Η Ανθρωπολογία της Μικρής Γοργόνας

ΤΗΣ CHANTEL L. TATTOLI
chantel_tattoli@mac.com

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
ΑΘΗΝΑ ΑΥΓΗΤΙΔΟΥ

Μεταξύ των εξειδικευμένων –ολογιών, δεν μπορεί να υπάρξει πιο εξαντλητικό πεδίο από αυτό της ανθρωπολογίας. Είναι πολύ δύσκολο να αποκλείσει κανείς πολλά, αν υπάρχει κάτι, απο την μελέτη του ανθρώπινου είδους. Η αφανισμένη και υφιστάμενη ανθρωπότητα είναι ήδη ένα μεγάλο ερευνητικό πεδίο εν τέλει. Τι μπορεί να βρίσκεται εκτός των ορίων δεδομένης αυτής της δικαιοδοσίας; Το πεδίο της ανθρωπολογίας εκτείνεται ασταμάτητα, χωρίς ορατούς φράχτες, και ακόμα και όταν η συζήτηση περιορίζεται σε ένα υπο-πεδίο, λόγου χάριν την πολιτισμική ανθρωπολογία, δεν αποκλείει και τόσα πολλά. Η πολιτισμική

ανθρωπολογία είναι επίσης πανταχού παρούσα. Είναι τοπική, βρίσκεται κάτω από τη μύτη μας και στις αυλές των σπιτιών μας, και «εξωτική» στο εξωτερικό. Τα τείχη που οριοθετούν το εδώ και το εκεί δεν είναι συγκεκριμένα πια ούτε ως ή άλλως. Καθώς η παγκοσμιοποίηση καθιστά τον κόσμο όλο και πιο διαπερατό, δεν ήταν ποτέ πιο εύκολο για τους ανθρώπους και τις κοινωνικο-πολιτιστικές παραγωγές μας να μετακινηθούν από το x στο ψ τόσο γρήγορα όπως τα δέματα μιας εταιρίας courier μέσα σε μια νύχτα. Είτε μας αρέσει είτε όχι, εμπλεκόμαστε σ' αυτό. (Μπορούμε να συνάγουμε τουλάχιστον αυτό το συμπέρασμα από την χρηματοπιστωτική κρίση.) Πράγματι, είναι περίεργες επο-

ΤΥΡΚΙΕΤ Ι ΕU?

ΜΑΡ 2010

ΣΚΙΤΣΟ ΛΙΛΑ ΑΓΡΑΦΙΩΤΗ

χές. Οι νομάδες έχουν iPods, ακόμα και όταν ξεκουράζονται στην οροσειρά Άτλας του Μαρόκο. Έχω δει ένα αγόρι να δυναμώνει την ένταση του ήχου ενώ η μητέρα του βάζει σκιά στα μάτια της νεογέννητης αδερφής του που κλαίει. Οι αποριμματολόγοι, δηλαδή οι επιστήμονες που μελετούν τα απορρίμματα, παρατηρούν τις χωματερές μας, αναλύουν τα καταναλωτικά μας πρότυπα και μας λένε πράγματα για εμάς που δεν είχαμε συνειδητοποιήσει. Κάπου, μια ομάδα διώκει μια άλλη, η οποία ανταποδίδει με τη σειρά της επαναφέροντας την περίφημη ερώτηση «η κότα έκανε το αυτό ή το αυγό την κότα» και τότε ίσως μπορέσεις να δεις και τις δύο πλευρές. Βρίσκεις τον εαυτό σου να κάθεται απέναντι από έναν Δανό που τρώει τα λαζάνια του με ξυλάκια και τότε ένα χαμόγελο σκάει στο πρόσωπο σου, διότι η ανθρώπινη κατάσταση (la condition humaine) είναι άνευ προηγουμένου ποικιλόμορφη. Μερικές φορές αυτό σου ραγίζει την καρδιά. Πιο συχνά, είναι απλά παράξενο- το είδος που παράξενου που απαιτεί να βγάλεις το μεγεθυντικό φακό από την τσέπη. Και κοιτάζοντας γύρω, μπορεί να ακούσεις έναν άλλο

φιλότιμο καταπιεσμένο εαυτό μέσα σου να κραυγάζει, «Συναρπαστικό!» Τουλάχιστον, σε κάνει να ξύσεις το κεφάλι σου και να γρυλίσεις «Αχ». Φαίνεται ότι με τον τρόπο που ζούμε τον 21ο αιώνα, είμαστε όλοι ερασιτέχνες πολιτισμικοί ανθρωπολόγοι κάποιου είδους. Η ουσία της πολιτισμικής ανθρωπολογίας υποτίθεται ότι είναι να βοηθάει τους ανθρώπους να κατανοήσουν τους άλλους, να καταλάβουν τον αινιγματικό Άλλο, ακόμα και όταν δεν είναι τόσο μακρινοί ή ξένοι- διότι ο Άλλος μπορεί να διαμένει στον ακριβώς επόμενο ταχυδρομικό κώδικα. Καθώς εστίαζα στην πολιτισμική ανθρωπολογία ως προπτυχιακή φοιτήτρια, ευαισθητοποιήθηκα ως προς την ανάγκη να βγάλω την ανθρωπολογία από την απομόνωση και να την κάνω προσιτή σε όλους. Η έρευνα, αν και πολύτιμη, είναι συχνά τόσο σχολαστική που ποτέ δεν διαχέεται και εκτός ακαδημαϊκής κοινότητας και αυτό είναι εξαιρετικά κρίμα. Σήμερα, είναι εμφανές ότι μια επιθυμία να προσπαθήσουμε και να κατανοήσουμε την άλλη πλευρά είναι το προαπαιτούμενο βήμα για την επίλυση ορισμένων θεμάτων διεθνώς. Με άλλα λόγια, ας γίνουμε ανθρωπο-

“ Τα τείχη που οριοθετούν το εδώ και το εκεί δεν είναι συγκεκριμένα πια ούτε ως ή άλλως. Καθώς η παγκοσμιοποίηση καθιστά τον κόσμο όλο και πιο διαπερατό, δεν ήταν ποτέ πιο εύκολο για τους ανθρώπους να μετακινηθούν από το χ στο ψ τόσο γρήγορα όπως τα δέματα μιας εταιρίας courier μέσα σε μια νύχτα. ”

Η Ανθρωπολογία της Μικρής Γοργόνας

γικοί. Και το θέμα με την ανθρωπολογία είναι ότι υπάρχει πάντα κάτι να γιορτάσει. ανεξάρτητα απο το πού είμαστε, οι περιπτώσιολογικές μελέτες είναι πλήρεις μόνο αν εξετάσουμε με μια περισσότερο κριτική ματιά τον κόσμο γύρω μας. Πήγα να την δω. Μικροκαμωμένη, μ' ένα πτερύγιο, διαβρωμένη. Το άγαλμα της Μικρής Γοργόνας (Den lille havfrue) στην προβλήτα Langelinie του λιμανιού της Κοπεγχάγης είναι μια πραγματική Μέκκα για τους τουρίστες στη Δανία. Σε μια χώρα που δεν είναι ούτε 6 εκατομμύρια άνθρωπων, περίπου ένα εκατομμύριο άνθρωποι έρχονται ετησίως για να θαυμάσουν τη Μικρή Γοργόνα, το πνευματικό παιδί του αγαπημένου Δανού συγγραφέα Χανς Κρίστιαν Άντερσεν (Hans Christian Andersen). Και παραθέτω ένα απόσπασμα απο το κείμενο του 1837: «Δεν μ' αγαπάς περισσότερο απ' όλες τις άλλες; φάνηκαν να είπαν τα μάτια της μικρής γοργόνας». Ο Δανός ζυθοποιός Καρλ Τζεικομπσέν (Carl Jacobsen) ανέθεσε στον συμπατριώτη του Έντβαρντ Έρικσεν (Edvard Eriksen) να δημιουργήσει το χάλκινο άγαλμα, το οποίο κατασκευάστηκε το 1913 και είχε ύψος 4 πόδια, κατάλληλα μικρό. Ενώ το αυθεντικό άγαλμα βρίσκεται στην κατοχή των κληρονόμων του Έρικσεν,¹ ένα αντίγραφο της θαλάσσιας παρθένας ισορροπεί νοσταλγικά έκτοτε στην κορυφή ογκόλιθων, αλλά –κι εδώ ξεκινάει το θέμα– όχι χωρίς αναπάντεχα. Η Μικρή Γοργόνα έχει βανδαλιστεί ξανά και ξανά ξεκινώντας απο ένα περιστατικό το 1961, όταν ζωγράφισαν πάνω της στηθόδεσμο και εσώρουχο και έβασαν κόκκινα τα μαλλιά της. Το 1963 τη ζωγράφισαν με κόκκινο χρώμα κατά τρόπο παρομοιώδη. Τον επόμενο χρόνο, το 1964, αποκεφαλίστηκε (υποτίθεται) απο καταστασιακούς καλλιτέχνες (situationist artists) και, στην πραγματικότητα, το κεφάλι δεν βρέθηκε ποτέ και έπρεπε επομένως να δημιουργηθεί εκ νέου. Το 1976 τη ζωγράφισαν μια ακόμη φορά. Το 1984 το δεξί της χέρι πριονίστηκε αλλά κατόπιν επιστράφηκε. Μια δεύτερη, αδέξια απόπειρα να αποκεφαλιστεί το άγαλμα το 1990 προκάλεσε μια βαθιά πληγή 18 εκατοστών στον λεπτό λαιμό της. Έχασε το κεφάλι της και πάλι το 1998, το οποίο ευτυχώς επιστράφηκε ανώσυμκα και αποκαταστάθηκε για ακόμα μια φορά. Στις 11 Σεπτεμβρίου του 2003 εκτοξεύτηκε εντελώς απο την βραχώδη φωλιά της. Το 2004 όταν εξεταζόταν η είσοδος της Τουρκίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, η θαλάσσια παρθένα βρέθηκε να φοράει μια μπουρκα κι ένα κομμάτι ύφασμα που έγραφε «Η ΤΟΥΡΚΙΑ ΣΤΗΝ ΕΕ;» Στις 8 Μαρτίου του 2006, την Παγκόσμια Ημέρα της Γυναίκας, την είχαν καταβρέξει με πράσινη μπογιά, είχαν γράψει «8 Μαρτίου» στην βραχώδη εξέδρα της και είχαν τοποθετήσει έναν δονητή στο χέρι της. Τον Μάρτιο του 2007 την κατέβρεξαν με ροζ μπογιά, και ξανά

μόνο δυο μήνες αργότερα, μία κορνίζα που έγραφε τη λέξη «Αχ» αφέθηκε δίπλα στο άγαλμα. Τον Μάιο του 2007 η Μικρή Γοργόνα βρέθηκε ντυμένη με μουσουλμανικό φόρεμα και χιτζάμπ. Πιο πρόσφατα, βομβαρδίστηκε με λευκή μπογιά τον Ιούνιο του 2008. Μπορεί κάποιος ν' αναρωτηθεί, γιατί να θέλει κάποιος να βλάψει αυτό το όμορφο άγαλμα; Αυτοί οι κακοποιοί. Υπάρχει μια κυρίαρχη τάση ν' απορρίπτουμε τον βανδαλισμό ως απλό βανδαλισμό, ως μέρος του παρελθόντος των πανκ. Αλλά αυτή η εξήγηση είναι εύκολη, αρκετά ανακριβής διότι αγνοεί την πολυπλοκότητα. Πράγματι, ίσως ο βανδαλισμός να είναι ασεβής αλλά συνήθως αυτό είναι το ζήτημα. Ο «βανδαλισμός» είναι ένας από τους ευρύτερους όρους που απαντά επιφανειακά στην ερώτηση «Γιατί;» Γιατί να κάνει κάποιος κάτι τέτοιο; Το «γιατί» είναι μια ολισθηρή ερώτηση στην οποία προσπαθούν να απαντήσουν πάντοτε οι πολιτιστικοί ανθρωπολόγοι. Κατά κανόνα, αν δεν καταλάβουμε το «γιατί», συνήθως δεν κατανοούμε την προοπτική. Αυτό που πρέπει να κάνεις είναι να προσπαθήσεις να βάλεις τον ευατό σου στη θέση άλλων ανθρώπων, διότι απο την προοπτική της θέσης των άλλων, η συμπεριφορά τους φαντάζει περισσότερο λογική. Αυτός είναι ο χρυσός κανόνας. Ακόμα και όταν είναι δύσκολο. Παραφράζοντας τον όψιμο ανθρωπολόγο Κλίφορντ Γκιρτζ (Clifford Geertz) «Το να καταλαβαίνεις, δεν σημαίνει να συγχωρείς».² Κάποια γκράφιτι, παραδείγματος χάριν, εκλαμβάνονται πλέον καθολικά ως «λόγος» στην τέχνη, δηλαδή ως σοβαρά πράγματα. Περιθωριοποιημένες ή στερημένες πολιτικών δικαιωμάτων ομάδες, εξ ορισμού δηλαδή αδύναμες σε κάποιο βαθμό, είναι υποχρεωμένες να βρουν διεξόδους και μερικές φορές δημιουργικούς τρόπους, όπως το γκράφιτι, προκειμένου να εκφράσουν τη δυσαρέσκεια τους. Έτσι το γκράφιτι δεν είναι απλώς ένα σημάδι στον ιδιωτικό και δημόσιο χώρο αλλά ένας πόρος για άπορους ανθρώπους. Ως μια φυγόδικη πράξη ανυποταξίας, μπορεί να είναι ένας τρόπος να απαντήσουν στο σύστημα, στον Άνθρωπο, στα κοινωνικά γεγονότα και τις δυνάμεις που τους επηρεάζουν προσωπικά.³ (Και υπάρχουν λόγοι που τα γκράφιτι και τα γκέτο πάνε χέρι-χέρι, αλλά οι λόγοι δεν είναι αυτοί που συνήθως υποψιαζόμαστε.) Η Μικρή Γοργόνα γίνεται στόχος επίθεσης τόσο συχνά ως μια εθνική εικόνα που το δανέζικο Υπουργείο Τουρισμού αναφέρεται στοργικά σ' αυτή ως «σκληρή κυρία».⁴ Και εμείς αναρωτιόμαστε «Πώς κι έτσι; Γιατί;». Δεν ισχυρίζομαι ότι κάθε περιστατικό αποτελεί μια συνειδητή κοινωνιολογική συμπεριφορά, αφού αναμφίβολα κάποιες από τις επιθέσεις προκλήθηκαν απο μεθυσμένους. Αλλά σε γενικές γραμμές, φαίνεται σαν μια απο εκείνες τις περιπτώσεις που υπάρχει κάτι βαθύτερο. Η ανακάλυψη

του «γιατί;» καταλήγει στην περίπλοκη και δυσάρεστη διαδικασία της ερμηνείας- η συλλογή των απόψεων των ντόπιων, η σύγκριση των λεγομένων τους με αυτά που βλέπεις εσύ ως εξωτερικός παρατηρητής, η διατύπωση συμπερασμάτων, και, κυρίως, η αναφορά όλων των παραπάνω στους ντόπιους για να ελέγξει αν το «κατάλαβες» ή όχι. Η απάντηση στο τι είναι αυτό που κάνει το άγαλμα ιδιαίτερο είναι μια καλή αρχή, και η Μικρή Γοργόνα φαίνεται να είναι εύκολη λεία σε κάποια κείμενα. Πρώτον, σημειώστε την συμβολική φύση του αγάλματος: ότι ακριβώς εκεί υπάρχει ένα επισφαλές σημείο. Από τη μία πλευρά, τα σύμβολα είναι εξαιρετικά ισχυρά, αλλά από την άλλη, επειδή αντιπροσωπεύουν σθεναρά κάτι, είναι δυνατόν να τεθούν υπό διαπραγμάτευση ή σε ομηρία και για την εξυπηρέτηση νέων στόχων. Όπως το Άγαλμα της Ελευθερίας στη Νέα Υόρκη, η Μικρή Γοργόνα παρομοίως αντιπροσωπεύει τη χώρα της.⁵ Οι Δανοί είναι όλοι πολύ περήφανοι όταν ισχυρίζονται ότι ο Άντερσεν είναι συμπατριώτης τους. επιπλέον είναι ένα εξέχων σημείο αναφοράς αν χρειαστεί. Μου λένε, όταν οι Δανοί βρίσκονται στο εξωτερικό, σε τι αναφέρονται σχετικά με την πατρίδα τους, τον Χ.Κ. Άντερσεν και την Μικρή Γοργόνα του -τους- φυσικά. Στην πραγματικότητα, τη θεωρούν ως τέτοιο ορόσημο που μετέφεραν το άγαλμα στη Σαγκάη για να τους εκπροσωπήσει στην Παγκόσμια Έκθεση (World Expo) το 2010.⁶ Η Μικρή Γοργόνα είναι ιερή και γι' αυτό το λόγο επιρρηπής στις επιθέσεις. Η κακοποίηση του αγάλματος αποτελεί ένα σημείο ταμπού που δεν θα έπρεπε να ξεπεραστεί, αλλά ξεπερνιέται και ειρωνικά για τον ίδιο ακριβώς αυτό λόγο. Και μάλλον βοηθάει το ότι είναι αυτή (θηλυκό). Μια γυναικεία ανθρώπινη μορφή προσωποποιείται

εύκολα και η μεταχείριση της γίνεται όλο και πιο σημαντική.

Δεύτερον, το να τη βλάψει κανείς είναι ένας αποτελεσματικός τρόπος για να εκφραστεί, διότι, όταν έχεις να πεις κάτι φωναχτά ή να ξεσπάσεις ανώνυμα, θέλεις να κάνεις κάτι που θα προσελκύσει προσοχή και δημοσιότητα, θέλεις να κάνεις κάτι σοκαριστικό για ν' ακουστεί η φωνή σου. Πράγματι, όταν ρώτησα τους Δανούς γιατί θεωρούν ότι το άγαλμα έχει βανδαλιστεί τόσες πολλές φορές, οι εξηγήσεις τους ήταν όλες παραλλαγές της φράσης «για την προσοχή». Συνοψίζοντας όλα αυτά καταλαβαίνει κανείς γιατί η Μικρή Γοργόνα είναι ένας εύκολος στόχος. Αυτό που είναι εντυπωσιακό σχετικά με τον βανδαλισμό της Μικρής Γοργόνας είναι ότι συμβαίνει συνέχεια και από δράστες τα κίνητρα των οποίων προφανώς ποικίλουν. Κάποιες από τις περιπτώσεις βανδαλισμού είναι αρκετά ξεκάθαρες: το «Η ΤΟΥΡΚΙΑ ΣΤΗΝ ΕΕ;» μιλά από μόνο του -όλοι γνωρίζουμε σε τι αναφερόταν. Ενώ άλλες περιπτώσεις μας αφήνουν να μαντεύουμε, είναι ασφαλές να πούμε ότι ο βανδαλισμός αντανάκλα την επικαιρότητα στην Δανία γενικότερα -είτε πρόκειται για μια διαμάχη σχετικά με τον ρόλο των φύλων είτε για την διασπορά είτε για κάτι άλλο. Και όπως η Γαλάτεια του Πυγμαλίωνα, είναι σαν η Μικρή Γοργόνα να έχει μεταμορφωθεί. Δεν είναι πια η ερωτοχτυπημένη γοργόνα που δημιούργησε ο Άντερσεν, η όψη της φαίνεται σοφότερη με τα χρόνια. Μπορεί να μας πει πολλά σχετικά με την Δανία, για το πόσο ευρύς αλλά εύληπτος είναι ο κόσμος μας, για το πώς μπορούμε να μάθουμε πολλά και από τα μικρότερης σημασίας πράγματα, ακόμη-ακόμη και από την ανθρωπολογία μιας Μικρής Γοργόνας. ☒

Η Ανθρωπολογία της Μικρής Γοργόνας

01. Danish Ministry of Tourism. Creation of the Little Mermaid. http://www.visitcopenhagen.com/content/tourist/what_to_see_and_do/sights_and_attractions/the_little_mermaid/creation_of_the_little_mermaid, accessed October 1, 2009.

02. Geertz, C. 1989. Works and Lives: The Anthropologist as Author. Stanford University Press.

03. Goldstein, Donna M. 2003. Laughter Out of Place: Race, Class, Violence, and Sexuality in a Rio Shantytown. University of California Press.

04. Danish Ministry of Tourism. Life of the Little Mermaid. <http://www.visitcopenhagen.com/composite-1348>, accessed October 1, 2009.

05. Mortensen, Finn Hauberg. 2008. The Little Mermaid: Icon and Disneyfication. Scandinavian Studies 80(4):437.

06. Danish Ministry of Tourism. The Little Mermaid to China. http://www.visitcopenhagen.com/content/tourist/what_to_see_and_do/sights_and_attractions/the_little_mermaid_to_china, accessed October 1, 2009.